

Д-р. Вольфганг Шульц
м. Ессен, Німеччина

Dr. Wolfgang Schulze
Essen, Germany

НЕВІДОМА ІМІТАЦІЯ ВІЗАНТІЙСЬКОГО ФОЛІСА МИХАЙЛА ІІ

A HITHERTO UNKNOWN IMITATION OF A BYZANTINE FOLLIS OF MICHAEL II

Анотація

У статті проаналізовано можливу сицилійську імітацію візантійського мідного фолісу, карбованого протягом правління імператора Михайла ІІ (820-829 рр.). Від імені Михайла ІІ карбувались монети на монетних дворах в Константинополі та Сицилії, зображуючи його фігуру поряд із спів-правителем. Відомо про дві серії фолісів монетного двору у Константинополі: монети дрібного формату розміром 20 міліметрів у діаметрі та середньою вагою 5,5 грамів із позначкою Мінцмейстера у вигляді літери А нижче М на реверсі. Друга серія складається з монет більшого розміру, імовірно виготовлених у 824*-825 роках, мають однакове зовнішнє оформлення, але більші у діаметрі – 28-32 міліметри з середньою вагою у 7,5 грамів.

Звичайний фоліси крупного формату Михайла ІІ карбований у Константинополі має середній розмір 31 міліметр та вагу у 7,8 грамів. На аверсі зображено портрет імператора Михайла зліва, одягнутого в хламиду, та портрет імператора Теофіла справа, одягнутого у лорос, обидва тримають у руках хрест та мають на голові корони. Вище над головами маленький хрест, між портретами нанесено крапку. Легенда містить текст ΜΙΧΑΗΛ ΣΘ ΕΟΦΙΛΟΣ. Зображення реверсу містить велику літеру М з хрестом та літеру Θ під нею. Зліва та справа нанесено декоративні елементи у вигляді літер ХХХ та ΝΝΝ. Фоліси крупного формату, віднесені Філіпом Грірсоном до Класу 3, зазвичай мають високу якість зображення та охайно відкарбовані на заготовках, що відповідають розмірам робочої поверхні штемпеля. Відхилення від середньої ваги у близько 7,5 грамів та середнього діаметру у 30 міліметрів спостерігаються зазвичай незначні, штемпель завжди фіксований на 6 годин. Всі ці дані протирічать виявленими нами новими монетами, які буде описано нижче.

Імітація фолісу Класу 3 за прототипом монет Михайла ІІ мають розмір 30,5 міліметрів та середню вагу у 12,22 грами, співпадаючи у діаметрі (30,5) із оригінальними монетами. Але вага імітації у 12,22 грами суттєво відрізняється від середньої ваги оригінальних монет у 7,5 грамів. Більше того, позиція штемпелю завжди різне, відмінності спостерігаються також і у малюнку монети. Малюнок аверсу імітаційного фолісу є дзеркальним відображенням малюнку монет державних емісій. Портрет Теофіла, що вдягнений у лорос, знаходиться зліва від портрету імператора Михайла ІІ, що знаходиться справа та вдягнений у хламиду. Очевидно, що недосвідчений гравер штемпеля намагався скопіювати зображення оригінальних фолісів, що мав перед собою. Тексти легенд змінені та викривлені з грубими помилками. Замість легенди ΜΙΧΑΗΛ ΣΘ ΕΟΦΙΛΟΣ читаємо FILIS IMICS.

Зображення хламиди та лороса виконані недбало, те ж саме стосується і корон та хреста над головами імператорів, що виконані завеликими.

На реверсі імітації також прослідковується викривлення та недбала передача малюнку: справа від М можна прочитати лише Х замість звичних Х/Х/Х. Зліва від М замість стандартних Ν/Ν/Ν нанесено літери, схожі на ЧІ. Відмінним також є хрест під літерою М, що нанесений замість літери Θ. Відповідно, ми маємо сумніви щодо того, що маємо справу із примітивною імітацією фолісу Класу 3 імператора Михайла ІІ.

Варто відмітити, що відомим нумізмом Філіпом Грірсоном було внесено до каталогу монети Візантії з колекції Думбартон Оак та Віттемор як «Північно-Італійські грубо стилізовані соліди, з викривленими зображеннями, в основному несуть ім'я Нікіфора (802-811) та Теофіла (829-842) яких можливо віднести до князів Неаполя» та «Соліди Сицилії, карбовані від імені Теофіла, стиль виконання яких відмінний від монет регулярного карбування». Тому спершу ми зробили висновок, що розглянута в статті монета є старою імітацією, виготовленою для збитку грошового обігу періоду свого побутування, але ці висновки кардинально змінилися після отримання нами фотографії аналогічних монет від Стіва Мансфільда. Зображення цієї монети з також значним перебільшенням у вазі не біло якісним, але детальне порівняння дозволило встановити виготовлення обох цих монет одним штемпелем. Обидві монети мали такий колір та піщану патину, ніби були нещодавно викопані із землі. Стів Мансфільд доповів, що під час нещодавньої поїздки до Єгипту бачив ці монети у місцях продажів сувенірів довірливим туристам.

Таким чином ми встановили, дві досліджені монети є сучасними підробками, виготовленими для обману туристів. Подібні фальсифікати широко відомі – під час туристичних турів на місця, де колись проводились археологічні пошуки, гід, неочікувано та ніби випадково, знаходить «давню» монету у землі (яку було попередньо туди навмисно приховано), після чого пропонує купити її захопленим туристам.

Zusammenfassung

Dieser Artikel berichtet über Imitationen eines Byzantinischen Follis aus der Regierungszeit von Michael II. (820-29). Michael II. ließ Münzen in Konstantinopel und auf Sizilien schlagen, die ihn zusammen mit seinem Sohn Theophilus als Mitkaiser zeigen. Zwei Ausgaben von Folles aus Konstantinopel sind bekannt: eine kleinere von 20 mm Durchmesser und einem Durchschnittsgewicht von 5,5 g. mit der Offizin A unter dem M auf der Rückseite und eine größere – möglicherweise von 824/5 – mit ähnlichem Aussehen, aber mit einem Durchmesser von 28-32 mm. und einem Durchschnittsgewicht von 7,5 g.

Der auf Abbildung 1 gezeigte Follis von Konstantinopel hat einen Durchmesser von 31 mm und ein Gewicht von 7,8g. Die Vorderseite zeigt die Büsten von Michael (links) mit Chlamys und Theophilus mit Loros, beide mit einem Kreuz auf der Krone. Es gibt ein zusätzliches Kreuz und einen Punkt zwischen ihren Köpfen. Die Umschrift lautet MIXAHL SΘ COFILOS. Die Rückseite zeigt ein Kreuz über dem M, darunter die Offizin Θ. Die Buchstaben X/X/X und N/N/N an den Seiten werden als rein dekorative Elemente bezeichnet. Die Folles aus der größeren Serie – Klasse 3 in DOC – sind üblicherweise gut geschnitten und sorgfältig auf Flans in richtiger Größe geprägt. Die Abweichungen von dem Durchschnittsgewicht von c.7,5 g. und dem durchschnittlichen Durchmesser von 30 mm. ist marginal, und die Stempelstellung von 6 Uhr entspricht der Norm.

Alle genannten Daten stehen im Gegensatz zu der neuen Münze, bei der es sich mit Sicherheit um eine Imitation handelt, die nun präsentiert werden soll (Abbildung 2):

Dieser imitative Klasse 3 Follis hat einen Durchmesser von 30,5 mm. und wiegt 12,22 g. Der Durchmesser entspricht dem Original, allerdings ist das Gewicht viel zu hoch für das Durchschnittsgewicht von 7,5 g. Außerdem entspricht die Stempelstellung von 1 Uhr ebenso wenig der Norm wie das Design der Münze: Die Vorderseite ist dem Original ähnlich, allerdings zeigt sie nun Michael mit Loros auf der linken und Theophilus mit Chlamys auf der rechten Seite. Offenbar hat ein ungelinker Stempelschneider das kopiert, was er auf einem Original gesehen hat. Die Legenden sind ebenfalls vertauscht und zusätzlich verwildert. Anstelle von MIXAHL SΘ COFILOS liest man ...FILIS IMICSA... Wie Chlamys und Loros sind auch die Kronen auch ziemlich grob dargestellt; das Kreuz zwischen den Köpfen ist zu groß.

Die Rückseite der Imitation zeigt ebenfalls ausgetauschte und verwilderte Legenden. Rechts vom M kann man nur ein X anstelle der üblichen X/X/X lesen. Links vom M, wo üblicherweise N/N/N steht, erscheint so etwas wie ЧИ. Verdächtig ist auch das Kreuz als Offizin unter dem M statt des üblichen Θ. Nach alledem bestehen kaum Zweifel, dass wir es hier mit einer ungeschickten Imitation eines Klasse 3 Follis von Michael II. zu tun haben.

Interessanterweise listet Grierson im DOC-Katalog einen „italienischen Solidus von grobem Stil, verwilderten Umschriften und niedrigem Goldgehalt im Namen von Nicephorus (802-11) und Theophilus (829-42), der vielleicht den Herzögen von Neapel zuzuschreiben ist“ sowie „Solidi von Theophilus, deren Stil und Fabrik es unmöglich machen, dass sie aus einer regulären Münzstätte stammen“.

Im Hinblick auf die von Grierson beschriebenen Imitationen lag der Schluss nahe, dass es sich bei dem hier vorgestellten Follis ebenfalls um eine zeitgenössische Imitation (vielleicht aus Unteritalien) handelt.

Diese Einschätzung musste allerdings stark in Zweifel gezogen werden, als Steve Mansfield das Foto eines zweiten Stückes einer solchen Imitation vorlegte (Abbildung 3). Die Abbildung dieser ebenfalls übergewichtigen Münze ist nicht sehr gut, aber ein detaillierter Vergleich lässt den Schluss zu, dass beide Münzen vom selben Stempelpaar stammen. Die zweite Imitation ist mit einer – vermutlich – künstlichen sandigen Patina belegt und hat das Aussehen, als ob sie gerade ausgegraben worden sei. Steve Mansfield hat außerdem mitgeteilt, dass er während einer Reise in Ägypten ähnliche Münzen gesehen habe, die an leichtgläubige Touristen verkauft wurden. Solche Fälschungen sind gut bekannt: Während geführter Touren finden Führer in archäologischen Stätten „zufällig“ gefälschte Münzen in der Erde, die sie zuvor versteckt haben, und verkaufen sie an begeisterte Touristen.

Ключові слова: монети Візантії, Михайло II та Теофіл, монетний двір у Константинополі, імітації мідних фолісів, сучасні підробки.

Schlüss Wörter: Byzantinische Münzen, Michael II und Theophilus, Konstantinopel Minze, Kupferfolles Imitationen, moderne Fälschungen.

Recently I saw a coin which purports to be a Byzantine copper follis struck during the reign of Michael II (820-29).

Michael II “the Amorian” gained power after his supporters had murdered the emperor Leo V (813-20). Shortly afterwards he crowned his 17 years old son, Theophilus, as co-emperor. Some years later Michael struck coins in Constantinople and Sicily, showing him together with his co-emperor. Two series of Constantinople folles are known: a small series of 20 mm diameter and an average weight of 5.5 grams with the officina letter A below the M on the reverse. The second series of larger module – probably introduced 824/5 – has a similar appearance, but with a diameter of 28-32 millimetres and an average weight of 7.5 grams. The propaganda value of these coins showing the emperor and his son served its purpose: when Michael died in 829 – the first Byzantine emperor for 50 years to die in his imperial bed! – Theophilus succeeded him and reigned until 842.¹

Before discussing the new coin it is necessary to describe the large module follis of Michael II (Fig. 1).

Obverse: Facings busts of Michael on the left wearing a chlamys and of Theophilus on the right wearing a loros, both with cross on the crown. There are an additional cross and a pellet between their heads.

MIXAHL SΘ €OFILOS

Reverse: M with a cross above and the letter Θ beneath. XXX and NNN to the left and to the right respectively, which are interpreted as purely decorative features². The Θ instead of the letter A which occurs on the earlier, small module, type has no obvious meaning. Grierson, however, speculates that the M and the Θ are abbreviations for Michael and Theophilus³.

The large module follis – Class 3 in DOC – are usually well-designed and carefully struck on good sized flans. The deviations from the average weight of c. 7.5 grams and from the average diameter of 30 millimetres are marginal, and the die position is always 6 h.⁴ All this data contrasts with that of the new coin which will now be presented:

With a diameter of 30.5 millimetres this coin compares well with the original, but the weight of 12.22 grams is much too high as the regular coins average of 7.5 grams. Furthermore the die position of 1h is clearly irregular, as is the design of the coin, which will now be described in detail:

Obverse: The depiction of the obverse is a mirror image of the regular coinage. Theophilus, wearing loros, is to be seen to the left and the emperor Michael II, wearing chlamys, is on the right. Evidently an unskilled die engraver has tried to copy what he saw on a regular follis. The legends are also exchanged and, in addition, blundered. Instead of MIXAHL SΘ €OFILOS we can read ...FILIS IMICSA.... The engraving of the chlamys and loros is rather coarse –as is that of the crowns – and the cross between the heads is too large.

Reverse: The reverse also shows exchanged and blundered legends: on the right of the M we can read only one X of the usually X/X/X. On the left side of the M which usually reads N/N/N one can see something like ЧI. Conspicuous is the cross beneath the M instead of the usual Θ. Hence, there is little doubt that we are dealing with a clumsy imitation of a Class 3 Michael II follis.

As usual we have to pose the question: is it a modern forgery? Having the coin in the hand there is – at a first glance – no obvious reason for such a suspicion. Presumably it is a cast coin, because the edge is uneven and bulging. The patina is hard and uniform and does not appear to be artificial. The

¹ Interesting biographies of Michael II and Theophilus are available in Jenkins (1966) or in the exciting and entertaining description of Norwich (1992), partly based on a source of the 10th century.

² Grierson, P., *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, vol. 3 Leo III to Nicephorus III 717-1081, Washington D. C., 1968. p. 106.

³ Grierson, P., *Byzantine Coins*, Berkeley and Los Angeles, 1982. p. 182.

⁴ Like the coin in Figure 1 all the 24 coins listed in DOC have a die position of 6 h.

legends on the sharp surface are partly illegible. The appearance of this coin compares well with other folles of the early 9th century although it is clearly not an official issue.¹

The conclusion so far could be that the coin in Figure 2 is not a modern forgery but a historic imitation. In this connection it is interesting to note that Grierson has listed in DOC “South Italian solidi of crude style, blundered inscriptions, and base gold in the names of Nicephorus (802-11) and Theophilus (829-42) that are perhaps attributable to the dukes of Naples” and “Solidi struck in Sicily in the name of Theophilus, whose style and fabric make it unlikely that they are products of a regular mint”². Having this in mind one could well suspect that our new coin is a contemporary imitation within the series of South Italian imitations during the early 9th century. This was my first speculation.

But this conclusion changed dramatically when I received from Steve Mansfield this picture of a second imitation:

The image of this also-overweight coin is not very good, but a detailed concluded that the coins in Figures 2 and 3 are struck from the same dies. In contrast to the coin in Figure 2, the coin in Figure 3 shows a friable light and sandy patina looking as though it has been recently excavated. With regard to this, I asked the seller of the coin in Figure 2 whether he had cleaned the coin. He had done so and described the removed patina as being the same as that on Figure 3: friable, light and sandy. Removing the patina with a brass brush was very simple, and the impression emerged that the sand was rubbing off to give the coins a bogus authenticity. In addition Steve Mansfield reported that during a visit to Egypt he had seen similar items to our coins being sold to gullible tourists. With all this information, the suspicion emerges that the coins in Figures 2 and 3 are modern forgeries made for tourists. Such forgeries are well known: during guided tours on archaeological sites the guide suddenly finds coins in the ground, which he had previously hidden there, and sells them to the enraptured tourists.

Are we dealing with a historic or modern forgery? We cannot completely exclude the first possibility, but the identification as a modern forgery seems to be more reasonable.

Acknowledgement

For friendly help and useful discussions I am grateful to Tony Goodwin, Steve Mansfield, Cécile Morrisson and Andrew Oddy.

Illustrations

Figure 1

Follis of Michael II on a large module. Constantinople mint. 31 mm, 7.8 g, 6 h (Trade 2016). DOC 9-11, BN 1-11, BMC 6-10, T 22/3, R 1812/13, S 1642, BE 318.

Image enlarged 1:1.5

Figure 2

Imitation of a Class 3 follis of Michael II. 30.5 mm, 12.22 g, 1 h (Trade 2018).

Image enlarged 1:1.5

¹ Unfortunately it is not known when the coin in Figure 2 appeared on the market for the first time. It is only known that it lay in a private collection during the last 15 years after it was bought from a German coin dealer where it was in the stock for some years before that.

² Grierson, P., *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, vol. 3 Leo III to Nicephorus III 717-1081, Washington D. C., 1968. P. 100, 421-3 with further references.

Figure 3

Imitation of a Class 3 follis of Michael II. 31 mm, 15.95 g, 12 h (ex Steve Mansfield collection,¹ now Alan Penn collection).

Image enlarged 1:1.5

Abbreviations and bibliography

BE	Berk, H. J. and England V., <i>Byzantine coins</i> . Auction catalogue, New York, 1989.
BMC	Wroth, W., <i>Imperial Byzantine Coins in the British Museum</i> , London, 1908.
BN	Morrisson, C., <i>Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale</i> , 2 vols, Paris, 1970.
DOC	Grierson, P., <i>Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, vol. 3 Leo III to Nicephorus III 717-1081</i> , Washington D. C., 1968.
Grierson (1982)	Grierson, P., <i>Byzantine Coins</i> , Berkeley and Los Angeles, 1982.
Jenkins (1966)	Jenkins, R., <i>Byzantium: The Imperial Centuries AD 610-1071</i> , London, 1966.
Norwich (1992)	Norwich, J. J., <i>Byzantium Vol. II: The Apogee</i> , New York, 1992.
R	Ratto, R., <i>Monnaies Byzantines et d'autres pays contemporaines à l'époque Byzantine</i> . Auction catalogue, Lugano, 1930.
S	Sear, D. R., <i>Byzantine coins and their values</i> , London, 1987.
T	Tolstoi, J., <i>Monnaies Byzantines</i> , St. Petersburg, 1912-14.

References

- Berk, H. J. England, V. (1989) *Byzantine coins*. Auction catalogue, New York. [in English].
- Wroth, W. (1908) *Imperial Byzantine Coins in the British Museum*, London.[in English].
- Morrisson, C. (1970) *Catalogue des monnaies byzantines de la Bibliothèque Nationale*, 2 vols, Paris.[in French].
- Grierson, P. (1968) *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, vol. 3 Leo III to Nicephorus III 717-1081*, Washington D. C. [in English].
- Grierson, P. (1982) *Byzantine Coins*, Berkeley and Los Angeles.[in English].
- Jenkins, R. (1966) *Byzantium: The Imperial Centuries AD 610-1071*, London.[in English].
- Norwich, J. J. (1992) *Byzantium Vol. II: The Apogee*, New York.[in English].
- Ratto, R. (1930) *Monnaies Byzantines et d'autres pays contemporaines à l'époque Byzantine*. Auction catalogue, Lugano.[in French].
- Sear, D. R. (1987) *Byzantine coins and their values*, London. [in English].
- Tolstoi, J. (1912) *Monnaies Byzantines*, St. Petersburg. [in French].

¹. This coin was bought 10 years before.